

Zweder van Abcoude werd geboren als zoon van Gijsbrecht van Abcoude en Johanna van Hoorne. Zijn vader Gijsbrecht was Heer van Abcoude en van Wijk bij Duurstede, en bezitter van de kastelen Abcoude en Duurstede. Zijn moeder was ondermeer Vrouwe van Gaasbeek en Hoorne, uit het geslacht Hoorne of Horne waaruit veel later ook Filips graaf van Hoorne zou voortkomen: de krijgsmakker en vriend van Willem van Oranje die later, op last van koning Philips II, samen met de graaf van Egmond op de Grote Markt van Brussel zou worden onthoofd. (Kasteel Hoorne, thans Horn geheten, ligt iets ten westen van Roermond.)

Hoe Zweder van Abcoude Zweder van Gaasbeek werd

door Ger van der Most

Het geboortjaar van Zweder is onbekend, maar aangezien hij in 1353 meerderjarig werd verklaard – wat vroeger in zijn kringen al heel jong placht plaats te vinden – zal hij vermoedelijk tussen 1335 en 1340 zijn geboren. Hij werd vernoemd naar zijn grootvader van vaderskant: Zweder (II) van Abcoude (ca. 1300-1350). Evenmin als de geboortedatum is trouwens van Zweder de geboorteplaats bekend. Dit kan op het Slot Abcoude zijn geweest, maar waarschijnlijker lijkt Kasteel Duurstede, of misschien zelfs Utrecht of nog een andere plaats. Enige tijd later werd in het gezin een tweede zoon geboren: Willem van Abcoude, die vernoemd werd naar zijn grootvader van moederskant: Willem van Hoorne.

Ook was er in het gezin een dochter, Mabelia, die was vernoemd naar haar grootmoeder van vaderskant: Mabelia van Arkel.

Zweder van Abcoude zou een bewogen leven tegemoet gaan. Misschien al bij zijn meerderjarigverklaring of anders kort daarna, schonk zijn moeder hem de Heerlijkheid Herstal (gelegen in de buurt van Luik). Deze schenking werd evenwel onmiddellijk aangevochten door Hendrik van Leuven, een ver familielid. Zweder deed een beroep op het Hof van Brabant, dat hem in het gelijk stelde. Zijn zege was echter van korte duur.

Toen Zweder in 1356, bij het overlijden van zijn moeder, een reeks goederen zou erven (waaronder Gaasbeek), kwamen de Van Hoornes - afstammelingen van de vorige heren van Gaasbeek- in verzet. Zij stelden dat de betreffende domeinen zgn. zwaardlenen waren, die alleen via de mannelijke lijn konden vererven. Hoewel Zweder zich erg inspande om zijn gelijk te krijgen, was de uitspraak van het Hof dit keer evenwel zeer in zijn nadeel: van alle hem door zijn moeder geschonken gebieden mocht hij alleen Gaasbeek en Loon behouden. Zelfs Herstal moest Zweder weer afstaan. Als een soort compensatie beloofden de Van Hoornes wel, nooit meer aanspraak te zullen maken op Gaasbeek.

Professor Vercruyse, op wiens gegevens dit artikel in belangrijke mate is gebaseerd, meent dat Zweder deze voor hem negatieve beslissing nooit goed heeft kunnen verwerken. Zijn hele leven zal hij proberen zijn verliezen te compenseren door met allerlei aankopen zijn gebied toch weer uit te breiden.

Zweder van Abcoude voor het eerst Heer van Gaasbeek (1357-1376)

Rond die tijd was er juist opnieuw een oorlog uitgebroken tussen Brabant en Vlaanderen. Graaf Lodewijk van Male had in 1356 voor de Vlamingen, niet ver van Gaasbeek, de

Brabanders verslagen (de toenmalige grens met Vlaanderen lag maar een paar kilometer van Gaasbeek verwijderd) en had Brussel ingenomen. Evrard 't Serclaes, een topfiguur uit de Brusselse Magistratuur die we verderop opnieuw zullen tegenkomen, slaagde er echter in oktober 1356 in om de Vlamingen uit Brussel te verdrijven en werd daarmee een soort 'nationale' held. Het land van Gaasbeek was niettemin geplunderd en verwoest. In deze situatie, en wel op 11 oktober 1357, wordt Zweder officieel door de Hertogin van Brabant 'met de Heerlijkheid van Gaasbeek beleend', dus tot Heer van Gaasbeek verheven.

In 1361 kiest Zweder van Abcoude, samen met zijn broer Willem van Abcoude, de zijde van Holland, dat partij was in een conflict dat zich in Gelre afspeelde. In een gewapend treffen bij Tiel wordt Willem gevangen genomen, maar hij komt al snel weer vrij (zie ook Angstelkroniek nr. 5 blz. 59). De steun van de Van Abcoudes aan de Hollandse zaak doet hen geen kwaad. De Hollandse graaf bevestigt Zweder in zijn, bij het overlijden van zijn moei (=tante) Aleid van Hoorne, de Vrouwe van Putten en Strijen, ontvangen goederen en titels, wat een eerste stap is bij het verkrijgen van gebieden in Holland. Er zullen nog diverse bezittingen volgen. Daarbij noemt Vercruyse bijvoorbeeld, naast onder meer bezittingen in Den Haag, ook Loenerkerspel. In 1367 wordt Zweder belast met het beheer van de dijken tussen IJsseldam en Schoonhoven, De zgn Lekdijk Benedendams. In 1371 wordt hij door zijn oom Arnold van Horne, bisschop van Utrecht, aangesteld als raadgever en benoemd tot Maarschalk van het Sticht van Utrecht (een soort commissaris van de koningin avant-la-lettre) en bestuurder van Vreeland.

In 1372 huwt Zweder met Anna van Leyningen. Samen krijgen zij een zoon Jacob (de bekende Jacob van

Gaasbeek) en drie dochters, Maria, Yolanda en Johanna. Uit tijdelijke verbintenissen – in die tijd voor de feodale Heren zeer gebruikelijk – krijgt hij nog zes kinderen, waaronder een zoon Willem, die we nog tegen zullen komen als Willem van Kleef.

Zweder van Abcoude Heer van Abcoude en Wijk bij Duurstede; Willem van Abcoude als Heer van Gaasbeek (1376-1381)

In 1376 overlijdt Zweder's vader, Gijsbrecht van Abcoude. Bij het regelen van de erfenis sluiten de twee broers, Zweder en Willem, een verbond waarbij Willem Zweder plechtig erkent als oudste broer (dus als eerste rechthebbende op zijn vaders nalatenschap) en hem plechtig trouw zweert. Bij deze gelegenheid besluiten beide broers te wisselen van bezit: Zweder gaat zijn vader's goederen besturen, dus Abcoude en Wijk bij Duurstede, en Willem zal Gaasbeek gaan beheren. Ook bepalen zij dat de langstlevende alle goederen van hen beiden zal erven. Ongeveer tezelfder tijd besluiten zij de bezittingen van Willem's echtgenote, Maria van Walcourt, bij Gaasbeek te voegen om zo een meer afgerond gebied te krijgen. Die samenvoeging kreeg in

1381 zijn beslag en betrof ondermeer de beide Lenniken: St.Maartens Lennik en St.Kwintens Lennik. (Hoewel later weer verzelfstandigd, vormen zij thans opnieuw, samen met Gaasbeek, één gemeente: de huidige gemeente Lennik, mogelijk het doel van onze 2002-exkursie).

Penitentie.

Rond dezelfde tijd doet zich een incident voor, dat voor Zweder een vervelende nasleep zal hebben. Gijsbrecht van Abcoude, de vader van Zweder, had kort voor zijn dood twee dieven terecht laten stellen. Op zich was dat in die tijd niets ongewoons, maar de dieven hadden hun toevlucht gezocht in de kerk van Kamerik. Gijsbrecht had ze, met hulp van zijn zoon Zweder, uit de kerk laten slepen en daarmee het kerkelijk asielerrecht geschonden. Op 27 september 1376 wordt Zweder – Gijsbrecht was inmiddels overleden – voor medeplichtigheid aan deze heiligschennis veroordeeld tot een zeer zware straf. Zonder hemd en alleen in ondergoed, blootshoofds en barrevoets zal hij, het Miserere biddend, in het openbaar zijn misdaad moeten bekennen, waarna hij tevens in het openbaar zal worden geselsd. Voor een belangrijk feodaal heerser natuurlijk een verschrikkelijke afgang! Met een smeekschrift probeert

Zweder zijn straf te ontlopen, met enig succes. De straf wordt beperkt tot het betalen van een hoge boete, terwijl hem ook het patronaat van de Kamerikse kerk wordt ontnomen. Niettemin zal dit alles zijn trots als feodaal heer voor kortere of langere tijd ernstig hebben geknakt.

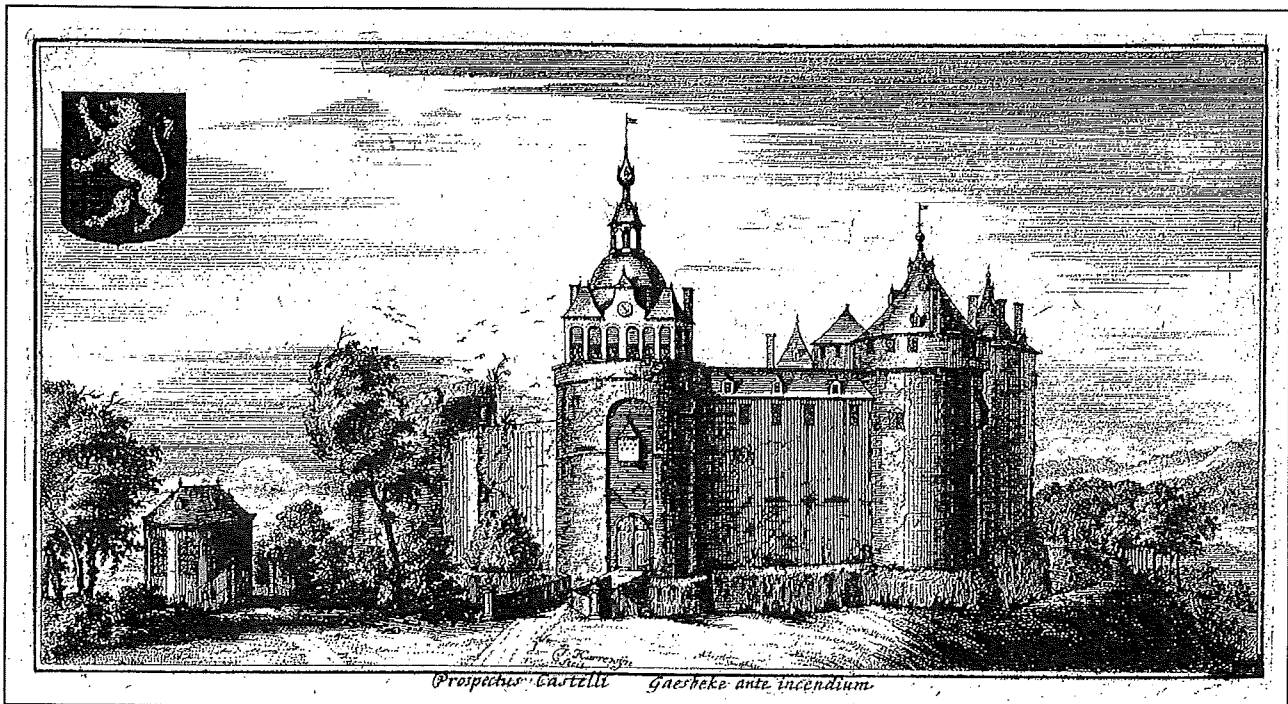
Over Zweder's "Abcoude periode" is verder weinig concreets bekend. Wel is er sprake van giften aan kerkelijke instellingen, zoals aan het kapittel van Geervliet (1376) en aan de Grande Chartreuse (1378). In 1381 besluiten Zweder en Willem van Abcoude opnieuw van bezit te wisselen. Willem van Abcoude wordt weer Heer van Abcoude en Duurstede, en Zweder wordt opnieuw Heer van Gaasbeek.

Zweder opnieuw Heer van Gaasbeek (1381-1400)

Terug in Gaasbeek is een van zijn eerste daden voor de stichting van een zelfstandige parochie Gaasbeek te zorgen. Tot dat moment moesten de inwoners van Gaasbeek voor kerkbezoek, doop- en trouwdiensten helemaal naar Lennik, meest te voet en soms in barre weersomstandigheden. Zweder zorgde ervoor dat de lokale kapel te Gaasbeek werd verheven tot parochiekerk. Een modern glasraam in de huidige kerk herinnert nog aan de stichting door Zweder. Maar ook in ruimer verband werpt hij zich op als beschermer van de kerk. Tussen 1382 en 1390 doet hij niet minder dan tien schenkingen aan religieuze gemeenschappen en instellingen. De bisschop van Utrecht, de Clarissen van Brussel, de Karmelieten en de Minderbroeders van Brussel en Dordrecht profiteren al in 1382 van zijn vrijgevigheid. Later komen daarbij de Reguliere Kunniken, de Minderbroeders van Utrecht, de Karmelieten van Keulen en ook nog eens de Dominicanen van Utrecht. Daarnaast gaat Zweder een belangrijke rol spelen aan het Hof van Bra-

Zegel van Zweder van Abcoude: Gevierendeeld; 1° kwartier: 3 zuilen 2 en 1 geplaatst Abcoude), 2° kwartier: klimmende leeuw (Gaasbeek), 3° kwartier: zes balken waarvan 1, 3 en 5 met resp. 4, 3 en 2 schuinkruisen (Putten), 4° kwartier: 3 schuinkruisen (Strijen).

Kasteel Gaasbeek voor de grote brand van 1695

bant. Geregeld treedt hij op als diplomaat, getuige, raadsheer en geldschieder. Tot 1388, Zweder's persoonlijk rampjaar.

Al langer was Zweder bezig om gronden te verwerven die zich tussen zijn gebieden en Brussel bevonden. De Brusselaars zagen het oprukkende domein van Zweder met argusogen aan. Voor de aanschaf van weer een nieuw perceel, ditmaal te Rode dicht tegen Brussel aan, was toestemming nodig van de Brusselse Schepenaad, voorgezeten door de al eerder genoemde geliefde schepen en volksheld Evrard 't Serclaes. De Raad adviseerde negatief en Zweder betoonde zich niet blij met dat advies. Tot zover was er echter niets ernstigs aan de hand. Maar dan...

Moord of doodslag?

Kort na die uitspraak, op Witte Donderdag (26 maart) 1388, rijdt 't Serclaes van Lennik naar Brussel. Onderweg wordt hij aangevallen door de baljuw van Gaasbeek en door Willem van Kleef, de al eerder genoemde illegitieme zoon van Zweder. Deze takelen Evrard verschrikkelijk toe, waarbij zij zijn voet afhakken (opdat hij niet meer in de weg kan lopen) en zijn tong afsnijden (opdat

hij leert voortaan zijn mond te houden). Zoals de Brabantse Yeesten (te vergelijken met onze Melis Stoke, die het wedervaren van de Hollandse graven bezingt) het formuleren:

*Ende hebben hem daer
Afgheslegen sinen voet,
Ende sijn tonghe in sinen mont
Ghecort, ende bitterlijc ghewont.
Ende lieten em alsoe liggen daer
Int velt, met dier quetsueren swaer,
Bloedende seere over doot...'*

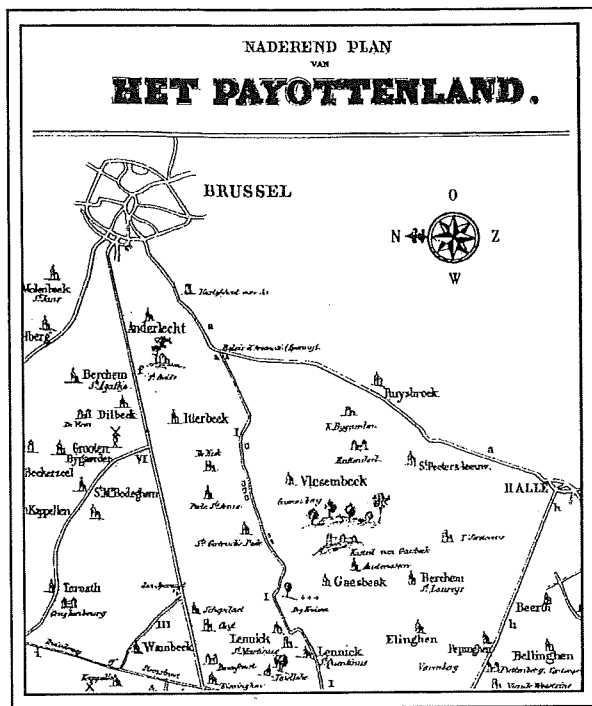
Twee voorbijgangers treffen Evrard in zijn desolate toestand aan en brengen hem naar Brussel, waar hij korte tijd later overlijdt. In Brussel bewaart het volk zich en trekt nog dezelfde dag op naar Gaasbeek om wraak te nemen. Ook sommige andere Brabantse steden schieten de Brusselaars te hulp, door hun gemeentelegers ter versterking te zenden.

Inmiddels zijn de twee daders naar kasteel Gaasbeek gevlucht, waar Zweder zich in de kapel juist op de Paasviering voorbereidt. Hij biedt de twee vluchtelingen – waarvan er een immers zijn zoon is – onderdak in zijn kasteel. Zelf verlaat hij onmiddellijk het kasteel om hulp te halen, maar hij kan niet voorkomen dat een

furieuze menigte het beleg opslaat. Het kasteel is weliswaar goed verdedigd, maar de aanvallers schakelen zelfs specialisten uit Luik in om het slot te ondermijnen. Inmiddels is hertogin Johanna van Brabant ter plaatse gearriveerd, maar ook haar lukt het niet de volkswede te sussen. Zweders echtgenote, Anna van Leyningen, wil het ergste voorkomen en biedt de overgave van het kasteel aan, mits zij met haar gevolg en haar bezittingen de burcht mag verlaten. In een geheim compromis wordt daarbij zelfs een bedrag van 5000 kronen overeen gekomen om later de schade aan het kasteel te kunnen herstellen. Zo gauw Anna van Leyningen met haar gevolg vertrokken is, bestormt de menigte het kasteel en maakt het met de grond gelijk: *'Ende daer na, in corten stond,
Werp men tslot af in de gront,
Ende destrueert altemale.'*

Schuldvraag

Nu, ruim 600 jaar later, is de schuldvraag nog steeds niet opgelost. Kwamen de Baljuw en Willem van Kleef de ongelukkige Evrard 't Serclaes toevallig tegen en ontstond er een uit de hand gelopen ruzie? Was er dus sprake van doodslag? Of handelden de twee in directe opdracht van

Kaartje van de regio Brussel/Gaasbeek

Zweder en/of diens vrouw (zoals bijvoorbeeld A. de Groot stelt in zijn artikel uit 1933 "Zweder en Jacob van Gaasbeek in Zuid-Holland", waarin hij schrijft dat "Zweder zich niet ontzag aan zijn baljuw opdracht te geven Evert 't Serclaes door sluipmoord om het leven te brengen") en is er dus sprake van moord? De Yeesten ontkennen zeer expliciet Zweder's rechtstreekse betrokkenheid:

*'Van desen faite warichleke
Was die heere van Gaesbeke
Self onsculdich, dat verstaet;
Hi en gaffer toe raet noch daet;
Oec en wist hi niet van dien
Dat dit fait soude geschien'*

Ook de omstandigheid dat Zweder later weer gewoon raadgever voor de Hertogin van Brabant wordt, lijkt hem indirect van schuld vrij te pleiten. Aan de andere kant: het feit dat hij de twee daders in zijn kasteel onderdak en bescherming biedt, pleit juist weer niet in zijn voordeel!

De geweldadige dood van Evrard 't Serclaes heeft flinke sporen in de Belgische geschiedenis nagelaten. Nog steeds verdiepen geschiedkundigen zich in de affaire en trachten de schuldvraag op te lossen. Op dit moment gaat men meestal uit van een

waar (tot driemaal toe!) de betrokkenheid van Zweder nadrukkelijk ontkent, maar toch schrijft: *'Der waerheit daer af ic niet en weet'*. Voor Evrard 't Serclaes staat op de Grote Markt van Brussel, op de hoek van de Karel Bulstraat, sinds 1897 een klein monument: een gedenkplaat in bas-reliëf, met daarop onder meer de vernietiging van Kasteel Gaasbeek, en ook de figuur van de stervende Evrard 't Serclaes. Men zegt dat wrijven over de arm van 't Serclaes geluk zou brengen. Bezoekers van de Brusselse Markt die dit weten, hebben inmiddels een sleetgaatje in de arm van de afbeelding veroorzaakt! En de plaats waar hij, nabij Gaasbeek, zwaar gewond werd achtergelaten, heet nog steeds 'Kwadewegen'. Hoe het met beide daders is afgelopen heb ik nergens kunnen vinden en is mij dus onbekend.

Hoe het verder ging

In eerste instantie werden alle goederen van Zweder geconfiscieerd, maar al snel, in 1389, ontving hij alles weer terug. Eveneens in 1389 begon Zweder aan de herbouw van Kasteel Gaasbeek. Misschien al rond zijn overlijden in 1400, maar in elk geval nog vòdr 1404, waren de herbouw-

werkzaamheden voltooid, zoals blijkt uit het feit dat Zweder's erfopvolger Willem van Abcoude in dat laatste jaar het kasteel schenkt aan zijn neef Jacob, Zweder's zoon. Overigens werd het herbouwde kasteel in 1566 geheel door brand verwoest, maar wederom opnieuw opgebouwd. In 1695 staken de Franse troepen op weg naar Brussel het kasteel opnieuw in brand. Zweder zelf blijft ook na 1389 een topfiguur aan het Brabants Hof. Hij zal nog meermaals optreden als bemiddelaar en diplomaat, ondermeer bij Gelderse zaken. Hij gaat door met het geven van schenkingen aan religieuze instellingen. Een markant voorbeeld daarvan is de door hem gefinancierde stichting van het Kartuizerklooster Nieuwlicht te Bloemendaal bij Utrecht. Aan de stichting van dat klooster zit nog een mooi verhaal vast.:

Tijdens een bedevaart in 1391 naar Montreuil, waar men een kopie van het doek van Veronica vereerde, werd Zweder verrast door een visioen. Voor hem verscheen het beeld van Christus, maar het trok zich terug omdat Zweder zich niet genoeg had beijverd voor het bouwen van een klooster. Diep onder de indruk spaarde hij verder geen enkele moeite meer om zijn project tot een goed einde te brengen. Toen hij later naar Montreuil terug keerde, herhaalde het fenomeen zich. Maar ditmaal bleef Christus' beeld fonkelen als een 'nieuw licht', en toen het klooster in 1394 werd ingewijd noemde Zweder het, naar aanleiding van zijn visioenen, 'Klooster Nieuwlicht'.

Het einde van Zweder
In het jubeljaar 1400 vertrekt Zweder op bedevaart naar Rome. Maar onderweg overlijdt hij plotseling. Hij wordt begraven bij de Minderbroeders van Radda. Enkele jaren later wordt zijn stoffelijk overschot overgebracht naar 'zijn' klooster Nieuwlicht in het Utrechtse Bloemendaal en daar bijgezet in een

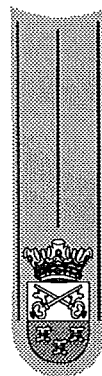
praalgraf. Toen Bloemendaal in 1579, tijdens de 80-jarige oorlog, werd vernield, liet een verre afstameling van Zweder, de deken van de Utrechtse Janskerk Jan van Renesse, alle resten van zijn voorouders in zijn Antoniuskapel herbegraven. Als 300 jaar later een brand die kapel eveneens verwoest, gaat men over tot nieuwe bijzetting, ditmaal in de kerkbeuk. Daar heeft Zweder nu mischien toch eindelijk zijn rustplaats

gevonden. In Gaasbeek wordt Zweder opgevolgd door zijn zoon Jacob van Gaasbeek (in België Jacob van Abcoude genoemd). Als later, in 1407, ook Willem van Abcoude overlijdt, vallen diens bezittingen – na enig geharrewar – eveneens toe aan Jacob van Gaasbeek. Deze wordt dan tevens (onder meer) de nieuwe Heer van Abcoude.

Ger van der Most

N.B.: Dit artikel is gebaseerd op de feestrede "Licht en Donker", die em.prof. dr. J.Vercruyse op 26 augustus 2000 in kasteel Gaasbeek uitsprak ter gelegenheid van de verzustering (jumelage) van de gemeentes Lennik en Abcoude. Met toestemming van prof. Vercruyse is zijn verhaal hier en daar wat ingekort en tevens enigszins aangepast aan de Nederlandse situatie.

Angstelkroniek
HISTORISCHE KERN
VORBEREITUNG
VORBEREITUNG

Joannes Vennicx deel II

door Oscar Swijnenberg

Het verhaal over de redding van de Dorpskerk in 1672 door pastoor Vennicx, zoals de vorige keer is beschreven, zou men achteraf mischien een legende moeten noemen. 'Wahrheit' is niet meer van 'Dichtung' te onderscheiden. Heeft Vennicx inderdaad de heldendaad verricht op de wijze, zoals beschreven is? Dat valt niet meer na te gaan.

Feit is wel dat vanaf 1672 de katholieke godsdienst in Abcoude meer vrijheid kreeg. Pastoor Vennicx kreeg na dit gebeuren in ieder geval de ruimte om in de 'heilige buurt' een schuur te bouwen en die als kerk in te richten. Dit kerkje moet gestaan hebben op het terrein van het huidige 'Hofje tussen de Kerken'. Er stonden toen enige huizen tussen deze schuur en de Kerkstraat, zodat deze aan het oog onttrokken was. Bovendien was, om de schuurkerk heen, een schutting opgetrokken. De gelovigen konden via een poort tussen de huizen aan de Kerkstraat bij de schuur komen.

Al met al kan er dus een groeiende verdraagzaamheid worden geconstateerd. Dat neemt niet weg dat er toch nog protestanten waren die de maarschalk van Utrecht meenden te moeten meedelen dat de situatie in Abcoude van 'paepsche stoutgheijt' getuigde. De maarschalk kwam met manschappen naar Abcoude, overviel tijdens een dienst de als katholieke kerk dienende schuur en nam de inboedel in beslag. De katholieken berustten niet in de situatie en namen de Poolse gezant in de arm. Dat was Francisco Mollo, de Italiaanse koop-

man uit Amsterdam, die in de buurt van Abcoude woonde en wel op de eerder genoemde hofstede Oversticht, die net op Hollands grondgebied, schuin tegenover de huidige boerderij 'De Hoop', aan de Holendrecht lag. Het was dezelfde hofstede waar pastoor Vennicx vele malen voor zijn parochianen de mis had gelezen. Mollo bracht het verzoekschrift van de katholieken van Abcoude over aan stadhouder Willem III. Zij lieten niet na daarin duidelijk melding te maken van wat Vennicx in 1672 voor Abcoude had betekend. De stadhouder was gevoelig voor de aangedragen argumenten en bewoog de Staten van Utrecht tot een mildere houding tegenover de katholieken. Korte tijd later ontving pastoor Vennicx van de Staten van Utrecht een schrijven waarin stond 'dat hij in stilte en binnens mueren des hujs aldaer vrij de oefeningh van de Rooms Catholijken godsdienst mogt houden, mits geen aenstootelijkheid te geven aen de gereformeerde gesintheden'.

Hoewel men met het toestoppen van geld in het verleden ook heel wat gedaan had kunnen krijgen bij

de wereldlijke overheden, is het vermeldenswaard dat het in hetzelfde schrijven aan pastoor Vennicx verboden werd geld of geschenken te geven aan de maarschalk om toestemming te krijgen godsdienstoefeningen te houden. Met dit besluit bezaten de katholieken een kerkgelegenheid in Abcoude en was het niet meer nodig daarvoor uit te wijken naar De Bijlmermeer of de hofsteden elders op Hollands gebied.

Het is anno 2000 niet gemakkelijk een juiste waardering uit te spreken voor de persoon van Joannes Vennicx, die maar liefst gedurende 44 jaar (van 1672 tot 1716) pastoor te Abcoude was. Door de troebelen der tijd was het al heel wat wanneer een priester er in slaagde zijn parochianen met enige regelmaat in staat te stellen de sacramenten te ontvangen. Die plicht heeft Vennicx ondanks de druk der omstandigheden met moed, tact en inventiviteit ten uitvoer gebracht. Zijn moedig optreden in het rampjaar 1672 had tot gevolg dat de katholieken in Abcoude weer een eigen - zij het uiterst bescheiden - kerkgelegenheid kregen en de protestanten hem gingen respecteren. De meeste tijd en energie moest de her-